

Soltan Osman II-niň aryynyň alynmagy: Osmanlyda ýanyçar awy

Category: Kitapcy, Sözler, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 26 январа, 2025

Soltan Osman II-niň aryynyň alynmagy: Osmanlyda ýanyçar awy

SOLTAN OSMAN II-niň ARYNYŇ ALYNMAGY: OSMANLYDA ÝANYÇAR AWY



Wakaýy-Haýryýe

Taryhçy Reşat Ekrem Koçunyň aýtmagyna görä, Ýanyçarlar ojagy (merkezi) sandan çykandan soň näderejede ogry, ganhor, diýdimzor, pisleşen we ýoldan çykan adam bar bolsa, şol ýere üşüpdür.

Şeýlelikde döwletiň iň esasy goşun bölümi Stambuly ýesir alyp, guramaçylykly jenaýatçy banda öwrülipdir.

Döwlet işgärlerini sylamazlyk we halkyň emläginiň talanmagy

gündelik pişä öwrülipdir. Şondan öň ýanyçar goşun bölümleriniň öňünden ulamalardan, wezirlerden biri ýa-da şäheriň sylanýan, sarpalanýan bir adamy geçende, ýanyçarlaryň aşpezleridir yönekeý nökerleri eger gapynyň öňünde bolup, olara gabat gelseler, tä geçýänçäler dik durup, hormat bilen salam beripdir.

Gürrüňi edilýän döwürde bolsa, goşun bölümleriniň öňünde aýbogdaşyny gurup oturan ýa-da düşek ýazyp, aýagyny uzasyp ýatan ýanyçarlar ertirden agşama çenli tambura çaldyryp, dessan-gazal aýtdyryp ýatyşlaryna, öten-geçene ör turup salam bermek beýlede dursun, gaýtam üstünden gülerdiler, ýaňsylardylar.

Hatda agşamyň garaňkylygynda we gijeleýin goşun bölüminiň öňünden azyp-tozup geçäýseň dagy: «Senden şübhelendik, bärlerde näme işläp ýörsüň, ýanyňy barlamaly boljak!» diýip, zor bilen içerik salyp, ýanynda derege ýarar ýaly nämäň bar bolsa alardylar. Talanan biçäre muny daýzasynyň fidýesi hasaplap, demini çykarman giderdi».

(«Taryhymyzda geňsi wakalar»).

*Tarihimizde
Garip Vakalar*

REŞAD EKREM KOÇU



JK

Ýanyçarlar diňe musulman halka ezýet bermändir. Olar hristian we ýehudy jemagatyny-da hyraja baglapdyrlar we aýratynam dini günlerde musulman dälleriň ýaşayan ýerlerine gidip,

baýramçylyk günleri üçin taýýarlanan azyk-owkatlaryny we içgilerini dannaman el urupdyrlar.

Kazyýetiň önlerini-de özlerine mesgen edilen garakçylar alan para-peşgeşleriniň öwezine arz edenleri zor bilen arzasyndan el çekdirerdiler we hukuk kanunlarynyň ýerine ýetirilmegine-de päsgelçilik dörederdiler.



• Portlar ýanyçarlaryň gözegçiligi astynda

Portlaryň gözegçiligini ellerine alan garakçylar bütin Stambulyň söwda ýollaryna gözegçilik edýän gyrga dönüpdiler. Ýanyçar hülgentleri Stambul portuna gelen ähli harytly gämilerine kontrolluk etmegi pyvagyň güýji bilen gysymlaryna alypdylar. Porta gämi gelip, labyryny atan badyna gämä böküp, goşun bölüminiň nyşanyjy we öz adyny göterýän ýazgyny gäminiň burnundan asypdyr.

Gäminiň näme ýüki bolanda-da, harydyň eýesi we gäminiň kapitany ýük daşama we satuw işine goşulyp bilmändir. Talaňçy muny öz ülpetleri bilen zorlukly amala aşyrypdyr we girdejiden islän paýyny alypdyr.

(«Taryhymyza geňsi wakalar»).

"HAK ARAYAN VARSA, HAKKINI VERİN.
BAŞ KALDIRAN VARSA BAŞINI KESİN."



H A R A B U L U T

YENİÇERİ

H A S A N

DAVID LÉON CAHUN



ilgikültürsanat

TARİHİ ROMAN

Söwda portlarynyň ýany bilen ir-iýmiş, gök önüm ugry hem ýanyçar hülgentleriniň kontrollygyna giripdir. Bu ýagdaý Stambulda düýpli azyk ýetmezçiliginiň döremegine we

zähmetkeşlerdir telekeçileriň batmagyna sebäp bolupdyr. Stambulyň gök önüm we ir-iýmiş söwdasyna musallat bolan diýdimzorlar hasam öte geçip, özleriniň nyşanyny we belgilerini göterýän hususy küfeleri ýasadypdyrlar, bulaey şähere gök önüm we ir-iýmiş getirýän Mermer deňziniň priçallaryndan peýlän ýerlerine ugradypdyrlar. Miweli baglaryň we bakjalaryň eýeleri önümlerini bu küfelere ýükläp, ýanyçar diýdimzorlarynyň ugratjak puluna kaýyl bolmaga mejbur edilipdir.

Hatda bir gezek ýanyçar hülgentleriniň biri Garamürselli daýhanlara hat ýollap: «Ýüküňiz şunçarak kem çykdy, şunçasy çüýräpdir, ýük daşama we ýerleşdirme çykajysy pylança boldy, gaýry çykajylaryň we küfelerimiziň kireýtölegi şunça, maña-da palança bergiňiz bardy» diýip ýazypdyr. Daýhanlaram bu haty başgalaram görsün diýip, Garamürseldäki çayhananyň diwaryna asyp goýupdyrlar.

(«Taryhymyzda geňsi wakalar»).



• **Iň gorkunç eden-etdilikleri: Ýangynlar**

Ýanyçarlaryň girişen iň gorkunç eden-etdilikleri ýangynlardy.

Gurlanda wezipesi ýangynlary söndürmek bolan «Tulumbaçylar» gullugy ýangyny çykarýan galtamanlara öwrülipdiler.

Bu ýangynlarda bigünä halkyň mal-mülki, emlägi, gymmatbahaly zatlary talanypdyr, bir ýandanam çaga-çugalar, garry-gurtylar, aýal-ebtatlary heläk bolupdyr.

Şol döwürler ýygy-ýygydan döreýän ýangynlaryň birnäçesini ýanyçar hülgentleriniň bilkastlaýyn edendigi aýdylýar. Her bolýan uly ýangyn bular ýaly garakçylara talaňçylyk etmäge bahana bolupdyr, mundan ötri ýangyna **«gyzyl baýram»** diýlipdir. Ýanyçar tulumbaçylary (ýangyn söndürijileri) barada aýdanda bolsa, ýangynlarda diňe özlerine has köp pul tölemegi wada beren baýlaryň jaýlaryny gorap, ýangynyň öňüni aljagam bolmandyrlar, otdan uzak bir ýerde garaşyp durup, ýangyn howpy abanan garyp-gasaryň çatmasyny göz-görtele söndürjegen bolmandyrlar.

(«Taryhymyzda geňsi wakalar»).

M. TURHAN TAN

DEVRİLEN KAZAN

-Bir Yeniçeri Ocağı Romanı-



Meşhur syýahatçy Turnefor hem Stambulyň gara tegmili bolan ýangynlary şeýle sözler bilen beýan edipdir:
«Gury ýere aýak basan ýerimiz Galatadaky öýler pessejikdi,

köpüsi agaçdan we kerpiçden gurlan jaýlardy. Şonuň üçinem ýangyn dörände bir günde olaryň müňlerçesi ýanyp kül bolýardy: Talaňçylyk etmegi netlerine düwen esgerler ýa-da düşeklerinde kalýan çekip ýatan türkler bu ýerde kämahal ýangyn döredýärdiler. Janlaryny halas edip, diňe öýlerinden jyda düşenler azajygam bolsa özlerine göwünlük berýärdiler, çünki öýleri örän arzan gurup bolýardy.

Garadeňiziň kenarlary gerek bolanda her ýyl tutuş Stambulyň täzeden gurulmagyna ýetjek derejede daş bilen üpjün edip bilýänem bklsa, hojalyklaryň köpüsi tüwmaýak galandyklary üçin hallary teňdi.

Eger ýanan 2-3 müň öý bilen çäklenýän bolsa, munuň gürrüňini edip oturmagyň geregi-de ýokdy: Ýangyn 200 ädim çemesi golaýlanda, üstesine türkleriň «garaýel» adyny beren demirgazyk-gündogar şemaly guduz açan ýaly öwüsýän bolsa, öz öýüň ýykylşyny we talanyşyny görmegiň gyananjy ýygy-ýygydan başyňa inýärdi».

(Turneforyň «Syýahatnamasyndan»).

Joseph de Tournefort
EDİTÖR Stefanos Yerasimos

TOURNEFORT SEYAHATNAMESİ

4-BASKI



Ýanyçarlar diýlende, birinji ýada düşýän eden-etdilikleri gazany tersine öwürmekdir. Ýogsam bolmasa, ýanyçarlar taryhymyzdaky iň uly jenaýatçy banda öwrülipdir.

Olar portlara, gök önümdir ir-iýmiş satylýan bazarlara, garyp zähmetkeşleriň söwda-satygyna bela bolup inipdiler. Munam az görýän ýaly talaňçylykly çozuşlary guraýardylar ýa-da kazyýet edaralarynyň önünde hukuk kanunlaryna goşulýardylar.

Söwda bilen meşgullanmaklary gadagandygyna garamazdan ýa çayhana açyp şolar ýaly ýerlerde her dürli erbetligi edýärdiler ýa-da öňden ýöräp oturan dükana «şärikdeş bolduk» diýip el urýardylar.

Ýanyçarlaryň zulum-sütemi gündelik durmuşyň bir bölegine öwrülenem bolsa, käbir eden bidüzgünçilikleri taryhda-da, halkyň wyždanynda-da ullakan ýaralary galdyrypdyr.

Bu edilen iň aýylganç bidüzgünçilikleriniň başynda 1622-nji ýylda Soltan Osman II-niň tagtdan inderilenden soň wagşyýana öldürilmegi gelýärdi.



Ýaş Osmanyň öldürilmegi



Osman II «Ajaýyp asyr. Kösem» teleserialynda / Taner Ölmez
Soltany tagtdan indermegiň we öldürmegiň ýany bilen bu tüýsibozuk banda gorkunç gynamalary etmekden we her dürli paýyş sözleri aýtmakdan gaýra durmandylar.
Erzurumyň häkimi Abaza Mämmet paşa bedibagt soltanyň gözgyny akybetinden soň Osmanlynyň söweşjeň mahluklary hökmünde tanalýan Ýanyçarlar gwardiýasyna garşy söweş yglan edipdir. Sekbanlary ýanyna alan Abaza paşa ilkinji nobatda Erzurumdan başlap ele salan ýanyçarlaryny ýekän-ýekän öldüripdir. Paşa yzyndan ýüzüni günbatara öwürüpdür we ilki bilen Siwasy eýeläpdir. Yzyndan Ankara ýönelip, ol ýerdäki galany gabaw astyna alypdyr.



Erzurumyň häkimi Abaza Mämmet paşa



Abaza Mämmet paşa «Ajaýyp asyr. Kösem» teleserialynda / Ismail Filiz

Abaza paşanyň hereketi Stambulda-da jogabyny tapypdyr we Soltan Mustapa III-i tagtdan indermegiň bäriýanyna gelipdir. Stambuldan gelen delegasiýa gozgalaň hereketleriniň togtadylmagy we gozgalaňçy birliklerüň Erzuruma çekilmegi talap etmekçidi.

1624-nji ýylda bu gozgalaň wagtlaýyn hem bolsa basylyp ýatyrylypdy, ýöne Abaza paşanyň 1626-njy ýylda gaýtadan orta çykmagy mundan beýläk Stambuly-da beter ynjalykdan gaçyrýardy. Galyberse-de, Eýran serhedindäki hereketlilik nazara alynanda, bu gozgalaň howpsuzlyk taýdan uly howpa öwrülipdi.



1628-nji ýylda Sadrazam Hüsrew paşa Abaza paşany ele salyp Stambula getirdi. Abaza paşa Stambula getirilende, onuň derhal öldüriljekdigi pikir edilýärdi.

Ýöne munuň tersine Hüsrew paşa oňa halat-serpaý geýdirip, gösgöni öz ýanynda saklamak bilen mertebelendirýärdi.

Müňlerçe ýanyçary öldüren paşa Stambulda tussagdan zyýat ýeňiji serkerde kimin garşylanýardy.

Abaza paşa Stambula getirilende tagtda Myrat IV bardy we onuň gozgalaň meselesinde rehim-şepagatsyz soltandygyny bilmeýän ýokdy.



Myrat IV



Myrat IV «Ajaýyp asyr. Kösem» teleserialynda / Metin Akdülger
Bütün bu üýtgeşmelere garamazdan Abaza paşa öldürilmeli ýerde Bosniýanyň häkimligine bellänip, umuman ýanyçarlara güýçli signal berilýärdi.

Abaza paşa Rumelä aýak basan badyna gazaply dolandyryş sistemasyny ýola goýupdyr. Ol häkimlik süren gysga wagtynda Osmanly bilen Láhystany (Polşa) urşyň bäri ýanyna getirdi.

Lýahlar Myrat IV-e ýazan hatynda urşuň ýeke-täk sebäpkäri hökmünde Abaza paşany görkezýärdiler:

«Parahatçylyga garşy we herekete geçmäge Abaza paşa sebäp boldy. Emma ol parahatçylygy bulap, ýurdumyzyň pakyr-pukarasyna juda ýaramaz işler eýledi we ilçimizi ep-esli wagt güýmäp, Baş wezirlige giç baryp ýeter ýaly etdi. Ol gadymdan bäri ilçilere berilip gelnen ýeňillikleri depgiläp, wezirlikden jogap almazdan muña het edip bildi.

Ahyrsoňunda ar alma gezegi ýanyçarlara gelip ýetipdir. Abaza paşa gojaman döwleti ýok ýerden urşa sokmak bilen aýyplanypdyr. Umuman alanda bu sebäp doly gyrylan ýanyçarlaryň aryny almaga bahanady.

Myrat IV mhndan öň Abaza paşany ýanyçarlaryň elinden halas edipdi, emma bu gezek onuň özüniň nyşana alynmagy daşda dälidi. Şonuň üçin Osman II-niň aryny almagy bilen meşhur paşany öz eli bilen ýanyçarlara tabşyrypdyr.

Paşa hernäçe wagşyýanalyk bilen öldürilenem bolsa, patyşa onuň üçin dabaraly jynaza namazyny gurapdyr we möhüm döwlet işgärlerinden Guýujy Myrat paşanyň ýanynda jaýladypdyr.

Mehmet MAZLUM ÇELIK.

@MMazlumcel

celikmehmedmazlum@gmail.com

Duşenbe, 21.08.2023 ý. Taryhy makalalar